

Dr hab. Maria Sroczyńska, prof. ucz.
Instytut Nauk Socjologicznych
Wydział Społeczno-Ekonomiczny UKSW w Warszawie

Warszawa, 25.03.2024

Recenzja dorobku naukowego w postępowaniu habilitacyjnym dra Grzegorza Gawrona

Poniższa recenzja dorobku habilitacyjnego dra Grzegorza Gawrona złożona jest z kilku części, w których odwołano się do jego życiorysu naukowego, scharakteryzowano przedstawiony dorobek naukowy, przytoczono argumenty związane z oceną rozprawy habilitacyjnej, sformułowano wnioski oraz konkluzje.

1. Charakterystyka życiorysu naukowego Habilitanta

Dr Grzegorz Gawron, którego biografia naukowa związana jest głównie z Górnym Śląskiem (zwłaszcza Katowicami i Tychami) reprezentuje klasyczny, liniowy model wykształcenia socjologicznego. W 2002 roku, Habilitant uzyskał (w kolejności) następujące tytuły: licencjata socjologii w 2002 roku w Wyższej Szkole Zarządzania i Nauk Społecznych im. ks. Emila Szramka w Tychach, magistra socjologii na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach w 2004 roku, na podstawie pracy poświęconej konkubinatowi par heteroseksualnych w świadomości społecznej - na przykładzie województwa śląskiego oraz doktora nauk humanistycznych w zakresie socjologii na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego w 2010 roku. Praca doktorska, napisana pod kierunkiem śp. prof. dr hab. Marka Szczepańskiego była poświęcona studium socjologicznemu społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR). Problematyka ta była także istotna dla późniejszej działalności naukowej dr. Gawrona. W ubiegłym roku, Habilitant ukończył studia podyplomowe na Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy w zakresie zarządzania dostępnością, przygotowując projekt na temat Systemu Kształcenia na Odległość wdrażanego na UŚ w Katowicach.

W przeszłości dr Gawron był zatrudniony w dwóch jednostkach naukowych: na Uniwersytecie Jana Długosza w Częstochowie (w latach 2004-2008), w Wyższej Szkole Zarządzania i Nauk Społecznych w Tychach (w latach 2004-2012). Od 2009 roku pracuje jako dydaktyk na Wydziale Projektowym Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach, a od 2011 roku na stanowisku adiunkta w Instytucie Socjologii, na Wydziale Nauk Społecznych UŚ. Powyższe miejsca pracy są powiązane z kształtem jego dorobku naukowego, co znalazło wyraz zarówno

w publikacjach autorskich i współautorskich, w uczestnictwie w wielu konferencjach naukowych, w byciu członkiem krajowych i międzynarodowych zespołów eksperckich i konkursowych (14), w przygotowywaniu licznych ekspertyz i opracowań. Wieloletnia aktywność naukowa habilitanta, połączona z nieprzeciętną pracowitością, została odzwierciedlona w pięciu ukształtowanych chronologicznie, choć współwystępujących ze sobą obszarach: społecznej odpowiedzialności biznesu, rozwoju społeczności regionalnych i lokalnych, społecznego zastosowania designu (także w kontekście procesu starzenia się ludności), problemów gerontologicznych, idei koprodukcji usług społecznych i produktywności osób starszych.

W latach 2020-2023 dr Gawron otrzymał trzykrotnie nagrodę Rektora Uniwersytetu Śląskiego za najlepszą publikację. Zaangażowanie organizacyjno-dydaktyczne dr. Gawrona dotyczy w dużej mierze działalności na rzecz uczelni, wcześniej - Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych w Tychach, a obecnie UŚ. Był promotorem pomocniczym w dwóch przewodach doktorskich, a prowadzone przez niego zajęcia są wysoko oceniane przez studentów.

2. Charakterystyka zgłoszonego dorobku naukowego

W analizie dokonań Habilitanta należy podkreślić staranność, przejrzystość i szczegółowość przygotowania całości dorobku naukowego, który posiada charakter ponadprzeciętny od strony liczbowej. Dr Grzegorz Gawron koncentruje się na problematyce związanej z socjologią starości (szerzej gerontologią społeczną), socjologią ekonomiczną, CSR (Społeczną Odpowiedzialnością Biznesu), zarządzaniem publicznym oraz socjologią miasta (społecznym zastosowaniem designu). Oprócz osiągnięcia naukowego, dotyczącego koprodukcji usług społecznych przez polskich seniorów, będącego podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, dr Gawron zgłosił współudział w powstaniu trzech monografii, przy czym dwie z nich powstały na początku drugiej dekady XXI wieku (*Starzenie się populacji. Aktywizacja, koprodukcja i integracja społeczna osób starszych*, Katowice 2021; *O designie w województwie śląskim. Opinie śląskich projektantów, przedsiębiorców i samorządów lokalnych*, Cieszyn 2011 oraz *Europejskie szlaki – śląskie drogi. Trendy rozwojowe Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii <Silesia>*, Tychy 2011).

Był także współredaktorem 4 monografii powstałych w latach 2008-2016, dedykowanych rzadko poruszonym zagadnieniom teoretycznym z obszaru socjologii designu czy socjologii miasta (w tym urbanizmowi jako miejskiemu stylowi życia), a także problemom empirycznym i ich zastosowaniom, identyfikowanym w ramach socjologii ekonomicznej i socjologii pracy.

Są one poświęcone ważnym problemom, aktualnym w danej perspektywie czasowej, takim jak: analiza trendów rozwojowych, zmian gospodarczych oraz kwestii integracyjnych związanych z pracą zawodową kobiet w ważnym, w kontekście drogi życiowej Habilitanta regionie, jakim jest Górny Śląsk. W spisie załączonych publikacji znalazło się także 13 rozdziałów autorskich, pochodzących z monografii z lat 2008-2018, których współredaktorem był niejednokrotnie sam Habilitant. W kontekście tematyki zgłoszonej rozprawy habilitacyjnej, na uwagę zasługuje kilka tekstów poświęconych lokalnej polityce senioralnej i aktywizacji osób starszych na przykładzie województwa śląskiego oraz projektom (*design*) i wybranym modelom budowania miast oraz społeczności lokalnych przyjaznych seniorom, wspierających długość życia i funkcjonowanie w codzienności.

Oddzielną, ważną część dorobku naukowego dra Gawrona stanowią artykuły naukowe (21), które powstawały w latach 2010-2023 i zostały opublikowane w różnych czasopismach, m.in. takich jak: „Polish Sociological Review”, „Studia Socjologiczne”, „Creativity Studies”, „Roczniki Nauk Społecznych”, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny KUL”, „Kultura Popularna”, „Kultura i Edukacja”, „Athens Institute for Education and Research”, „Praca Socjalna”, „Studia Regionalne i Lokalne” czy „Humanizacja Pracy”. Wszystkie zostały zaopatrzone w bogatą bibliografię, a pięć z nich powstało we współpracy z innym autorem. Na szczególną uwagę zasługują teksty w języku angielskim, korespondujące z głównym osiągnięciem naukowym, dotyczące: koprodukcji praktyk podczas lockdownu Covid-19, na przykładzie ośrodków dla osób starszych, organizowanych w ramach programu rządowego „Senior+” czy społecznych usług koprodukcji jako źródła jednostkowej i społecznej produktywności osób starszych – w kontekście propozycji modelu koncepcyjnego.

W pierwszym z nich podkreślono konieczność zastosowania nowych strategii instytucjonalnych wobec problemów pandemicznych, m.in. przeciwdziałających wykluczeniu cyfrowemu, wspomagających utrzymywanie kontaktów społecznych, zdolność dawania i otrzymywania pomocy oraz pielęgnowania więzi rodzinnych. Z kolei w drugim artykule, odwołano się do autorskiego i zarazem pionierskiego rozwiązania na gruncie dostępnej literatury przedmiotu - modelu koncepcyjnego w którym połączono pojęcia koprodukcji usług społecznych i produktywności osób starszych. W wielu biedniejszych krajach udział osób starszych w procesach decyzyjnych i politycznych jest ograniczony, natomiast w społeczeństwach zmodernizowanych istnieje więcej możliwości współpracy władz i instytucji publicznych. Jak zauważa dr Gawron – osoby starsze powinny być traktowane jak podmioty, a nie tylko bierni beneficjenci dostępnych usług.

Warto także zwrócić uwagę na tekst dotyczący tzw. srebrnej koprodukcji, związanej z analizą lokalnych inicjatyw na rzecz osób starszych w wybranych krajach rozwijających się. Autor zwraca uwagę, że w kontekście globalnego procesu starzenia się istnieje konieczność podejmowania działań służących potrzebom osób starszych. Interesująca jest część empiryczna, w której zaprezentowano badania zrealizowane pod egidą jednej z agend WHO. Było to studium przypadków lokalnych inicjatyw kierowanych do seniorów w 10 krajach. Autor podjął próbę zaobserwowania przejawów senioralnej koprodukcji w kontekście lokalnych inicjatyw.

W podobnym tonie ukazano modelowanie środowiskowego wsparcia dla seniorów w krajach o niskich i średnich dochodach (*case study*).

Warto także zwrócić uwagę na interesujące teksty w pracach pod redakcją, czy monografiach, np. poświęconych urbanistyce jako drodze życia (w języku angielskim) oraz artykuły poświęcone problematyce *designu* w obronie wieku, także jako narzędzia zrównoważonego w aktywizacji seniorów (analiza przypadku miejskich terenów zielonych). Autora absorbuje idea miast i gmin przyjaznych starzeniu się – we właściwym projektowaniu widzi próbę odpowiedzi na współczesne zmiany demograficzne.

Habilitant wykazał się także dużą aktywnością konferencyjną, wygłaszając referaty na 48 konferencjach, w tym na 26 o charakterze międzynarodowym (24 odbyły się poza granicami kraju). Z drugiej strony, należy podkreślić jego aktywność organizacyjną i naukową (związaną z prowadzeniem sesji) w 21 komitetach konferencyjnych międzynarodowych i krajowych.

Dr Gawron uczestniczył ponadto w pracach zespołów badawczych, finansowanych w drodze konkursów (5), realizujących projekty na poziomie krajowym lub zagranicznym (w latach 2005-2017); w 9 programach europejskich LLP/Erasmus (w latach 2006-2023) oraz w 11 innych zespołach badawczych. Dla Habilitanta była i jest ważna współpraca z otoczeniem społeczno-gospodarczym. W wyżej wymienionym okresie czasowym wykonał on 27 ekspertyz lub innych opracowań wykonanych na zamówienie instytucji publicznych lub przedsiębiorców (m.in. dla Ministerstwa Rodziny i Pracy Socjalnej). Był także konsultantem Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) ds. inicjatyw społecznych wspierających osoby starsze.

Ważnym elementem świadczącym o jakości dorobku naukowego dra G. Gawrona jest informacja naukometryczna, która odzwierciedla wysokie wskaźniki punktacji w zakresie: Impact Factor -5,24; indeksu Hirscha – 4 oraz liczby cytowań publikacji (w tym autocytowań) -95/63 (Google Scholar).

Podsumowując, bogaty dorobek naukowy Habilitanta (poza zgłoszonym osiągnięciem naukowym, analizowanym poniżej) prezentuje się w sposób zróżnicowany, niemniej główne kierunki jego zainteresowań i związanych z tym aktywności skupiają się wokół koncepcji

koprodukcji osób starszych w wymiarze usług publicznych oraz posiadanego przez nich kapitału indywidualnego i społecznego oraz idei miast i społeczności lokalnych przyjaznych starzeniu się poprzez zrównoważony *design*.

3. Ocena rozprawy habilitacyjnej

Dr Grzegorz Gawron jako podstawę ubiegania się o tytuł dra habilitowanego zgłosił osiągnięcie naukowe – monografię pt. *Koprodukcja usług społecznych źródłem osobistej i społecznej produktywności osób starszych. Studium socjologiczne na podstawie Programu Wieloletniego „Senior+”* (ss.423), opublikowanej w Wydawnictwie Naukowym UŚ w Katowicach w 2023 roku.

Główne zainteresowania habilitanta oscylują wokół pięciu zagadnień, związanych z problematyką: specyfiki idei koprodukcji usług publicznych, procesu starzenia się ludności Polski i innych krajów europejskich, jego konsekwencji i związanych z nimi wyzwań, zastosowania designu w różnych kontekstach społecznych (zwłaszcza w środowisku miejskim). Autor za cel postawił sobie przyglądanie się *grey generation* od strony relacji łączących ideę koprodukcji usług społecznych z produktywnością osób starszych. Treść pracy zakłada jej osadzenie w takich subdyscyplinach socjologicznych jak: socjologia ekonomiczna, socjologia polityki społecznej, organizacji czy starości.

Monografia, którą można uznać za nowatorski rodzaj opracowania w kontekście polskiej przestrzeni naukowej, zawiera autorski schemat operacyjny dla usług organizowanych i świadczonych w ramach wieloletniego programu „Senior+”. Autor pisze o wykorzystaniu kapitału ludzkiego i społecznego seniorów w ramach koproduktywności, pomijając kapitał kulturowy – wiedzy, umiejętności, przedmiotów (kompetencji o charakterze religijnym, moralnym czy odwołującym się do tożsamości regionalnej, narodowej), który choć ma mniejsze znaczenie w skonstruowanym modelu, to nie znaczy, że go nie posiada.

Kwestie metodologiczne i powiązane z nimi wątki empiryczne stanowią pewien rodzaj tła dla wywodów, opierających się na trzeciej, niewątpliwie ważnej funkcji socjologii, jaką stanowi wymiar stosowany, nie są one zatem należycie wyeksponowane i zinterpretowane, pojawiają się bowiem w roli ilustracyjnej. Powyższe zastrzeżenia nie umniejszają znaczenia pracy, która w polskiej przestrzeni nauk społecznych posiada istotną wartość poznawczą.

Kwestia produktywności i koprodukcji osób starszych, jak zaznacza autor monografii, nie jest zbyt popularna w kontekście zainteresowań polskich badaczy, a ci którzy zajmują się tą problematyką (m.in. T. Kaźmierczak, T. Sześciło czy A. Ciepielewska-Kowalik) nie prowadzili pogłębionych analiz użyteczności tej koncepcji w warunkach istotnych zmian demograficznych

polskiego społeczeństwa i coraz większego znaczenia obecności seniorów w kontekście społeczno-ekonomicznym. Monografia ma charakter teoretyczno-empiryczny, a jej nadrzędnym celem, jak podkreśla autor, jest ogląd (opis i analiza – M.S.) praktyk koprodukcyjnych podejmowanych przez osoby korzystające z usług społecznych w sektorze publicznym oraz efektów tych aktywności w wymiarze osobistym i społecznym.

Dla socjologa, częściowo funkcjonującego w odmiennych niż Habilitant subdyscyplinach, nie jest do końca oczywiste ulokowanie wskazanego dzieła w tym obszarze, a nie ekonomii społecznej. Na korzyść Autora przemawia różnicowany charakter jego dorobku, odwołujący się m.in. do socjologii starości, gerontologii, socjologii ekonomicznej czy socjologii miasta (designu) oraz „liniowy” charakter socjologicznego wykształcenia i pracy naukowo-dydaktycznej.

Prezentowana monografia (licząca 423 strony) składa się z wprowadzenia, sześciu rozdziałów o różnicowanej wielkości, zakończenia, aneksu, bibliografii, spisu rysunków, tabel, aneksu, indeksu nazwisk oraz streszczenia w języku angielskim.

Rozdział pierwszy tworzy szerokie ramy kontekstualne, w których odniesiono się do zagadnień związanych z globalnym procesem starzenia się ludności w perspektywie społeczno-demograficznej. W tym obszarze warto przyjrzeć się szczególnie podrozdziałowi noszącemu tytuł: *Społeczne konstrukty starości*, w którym omówiono wcześniejsze interpretacje związane z normatywnym modelem przebiegu życia, zapóźnieniem kulturowym i alternatywnymi preferencjami oraz współczesny model odwołujący się do procesualności i dwóch paradygmatów – personologicznego (podkreślającego znaczenie kapitału ludzkiego i społecznego seniorów) oraz instytucjonalnego (odwołującego się do repertuaru działań planowanych i realizowanych w ramach polityki społecznej. Zdaniem dra Grzegorza Gawrona, warunkami dobrej starości są: zdrowie, samodzielność i produktywność (s.43), co oznacza, że przestała być ona postrzegana jako pasywny, bierny etap w życiu jednostki, podobnie jak wycofanie do sfery prywatnej nie spotyka się już dzisiaj z uznaniem społecznym.

W rozdziale drugim, w oparciu o przegląd rodzimej i zagranicznej literatury przedmiotu, podjęto udaną próbę zaprezentowania ram pojęciowych i koncepcyjnych towarzyszących kategorii produktywności społecznej osób starszych. Habilitant omawia proces przejścia od wąskiego, ekonomicznego (i wertykalnego) podejścia do produktywności, związanej z rynkiem pracy do optyki aktywności usługowych, podejmowanych poza rynkiem i odnoszących się do nieaktywnych zawodowo emerytów. Wykorzystanie indywidualnych zdolności i społecznych zasobów tych osób stało się możliwe wraz ze zwiększeniem instytucjonalno-organizacyjnego potencjału ogółu społeczeństwa, także zmianą stereotypów i uprzedzeń towarzyszących

starości. W końcowej części rozdziału dr Gawron dokonuje operacjonalizacji pojęć - osobistej i społecznej produktywności osób starszych. W obu przypadkach podkreśla się działalność rynkową i/lub pozarynkową o charakterze formalnym i/lub nieformalnym. Produktywność jednostkowa generuje określone wartości osobiste, związane z poczuciem zaspokojenia indywidualnych potrzeb oraz pożądanym poziomem samodzielności i aktywności życiowej, o tyle produktywność społeczna przyczynia się do wzrostu intensywności więzi społecznych oraz obywatelskiego zaangażowania w sprawy publiczne (por. s.92).

W kolejnym rozdziale Autor porządkuje sposoby definiowania koprodukcji usług publicznych, zamieszcza własne komentarze i definicyjną konkluzję. Przytacza (m.in. za P. Kaźmierczakiem) ogólne rozumienie tego pojęcia, akcentując „świadome i celowe współdziałanie obywateli (klientów, odbiorców, beneficjentów) przy organizacji i świadczeniu usług publicznych” (s.93). Ukazuje rozwój idei koprodukcji, z uwzględnieniem bogatej, rodzimej i zagranicznej literatury przedmiotu. W opinii habilitanta, istotne okazało się wdrożenie szansy na zmianę w usługach publicznych która - zdaniem T. Bovairda i E. Löfflera - polegała na przejściu od „organizacji sektora publicznego dla obywateli do tworzenia sektora publicznego przez obywateli” (s.101). Podstawowe właściwości koprodukcji łączą się - zdaniem dra Gawrona - z dobrowolnością zaangażowania usługobiorców, jego bezpośredniością i wieloetapowością, wnoszeniem i wykorzystaniem wkładu usługobiorców oraz tworzeniem przez nich wartości społecznych. Można także mówić, że korzyści jakie poszczególni interesariusze (aktorzy) odnoszą z koprodukcji składają się na wartość publiczną. W grę wchodzi komplementarne wartości - bezpośrednio dotyczące użytkownika usługi oraz powiązanych z nim osób, społeczne, środowiskowe i polityczne. W tej części pracy skupiono się także na ujęciach modelowych i ewolucji koncepcji koprodukcji, która może przybierać charakter czterowymiarowy: jako „czysta” usługa, jako forma *współprojektowania* – związana z podniesieniem poziomu wydajności usług publicznych, jako współdziałanie z systemem usług jako całości (*współkonstruowanie*) oraz jako świadome i dobrowolne zaangażowanie użytkowników usług w ramach koprodukcji partycypacyjnej (*współlinnowacja*). Rozważania te doprowadziły do sformułowania definicji koprodukcji usług publicznych (s.151), w której podkreślono niezbędność współpracy w zakresie opracowania, wdrażania i ewaluacji tych usług, dobrowolność wykorzystania indywidualnych zasobów usługobiorców oraz powstawanie określonych wartości, istotnych zarówno dla nich samych i/lub szeroko rozumianego otoczenia społecznego. Posłużyła ona do uporządkowania wyników badań własnych (o charakterze ilościowym i jakościowym), przeprowadzonych m.in. wśród usługobiorców i usługodawców związanych z Programem Wieloletnim Senior+.

Z punktu widzenia problematyki monografii istotne miejsce zajmuje rozdział czwarty, w którym habilitant podjął bezpośrednią i udaną próbę nakreślenia perspektywy socjologicznej, w kontekście koprodukcji usług społecznych jako źródła osobistej i społecznej produktywności osób starszych. Dr Gawron analizuje literaturę przedmiotu, a następnie określa ramy definicyjne społecznych usług publicznych, które posiadają swoje właściwości (cechy), cele oraz funkcje. Usługi społeczne to świadczenia publiczne, służące zaspokajaniu/wsparciu indywidualnych (społecznych) potrzeb obywateli, realizowane przez instytucje publiczne lub na ich zlecenie, dzięki wielowymiarowej współpracy obu stron (por.s.162). W tej części pracy omówiono także programy rządowe, realizowane w ramach polityki senioralnej od 2015 roku, w tym analizowany w dysertacji Program Wieloletni „Senior +” na lata 2021-2025, przyjmujący postać domów dziennych i klubów. Habilitant omawia dane statystyczne z lat 2015-2019¹, związane z powstaniem łącznie 772 ośrodków w całej Polsce (w tym 277 dziennych domów oraz 495 klubów Senior+ (od 2017 roku), głównie w gminach miejsko-wiejskich i wiejskich). Wzięcie pod uwagę liczebności poszczególnych typów Jednostek Samorządu Terytorialnego (JST) ujawnia natomiast trend odwrotny, w którym to $\frac{3}{4}$ miast na prawach powiatu zdecydowało o powołaniu ośrodków Senior+. Tą część podrozdziału kończy wyszczególnienie i podsumowanie różnych typów usług, realizowanych w ramach powyższych placówek, o charakterze: socjalnym, edukacyjnym, kulturalno-oświatowym, związanym z aktywnością ruchową lub kinezyterapią czy sportowo-rekreacyjnymi.

Z kolei w krótkim podrozdziale 4.5. (s.188-207) autor analizuje pojęcia kapitału i zasobu, przywołując zaktualizowane sposoby ich interpretacji i przywołując typologię zaproponowaną przez Marię Theiss. W kontekście teoretycznym, ważne są m.in. koncepcje Pierre’a Bourdieu czy Jamesa Colemana które, zdaniem dr. Gawrona, traktują kapitał społeczny (informacje, wartości czy wsparcie) jako dobro prywatne, które może być wykorzystane do realizacji indywidualnych celów. Z kolei, w ujęciu Roberta Putnama i Francis Fukuyamy, kapitał społeczny należy postrzegać w kategoriach dobra publicznego, ze względu na jego zbiorowy charakter, normatywny wymiar i autoteliczną wartość relacji międzyludzkich. Tę część rozprawy zamyka autorskie opracowanie schematu operacyjnego dla Programu Wieloletniego „Senior+”, który jest formą usługi publicznej.

Sposób konstrukcji piątego rozdziału o charakterze metodologicznym, zwłaszcza jego wyłączenie (liczy tylko 11 stron) z rozdziału VI, budzą pewne wątpliwości. Autor pisze, że cele prowadzonych badań miały charakter ewaluacyjny (oceniający) i eksplanacyjny

¹ Pod uwagę wzięto stan z listopada 2020 roku.

(wyjaśniający). Jednak konstrukcja problemów (pytań) badawczych i hipotez nie do końca przystaje do specyfiki prowadzonych badań, a sposobowi ich prowadzenia (dwuetapowemu, opartemu na triangulacji perspektyw i metod – ilościowych i jakościowych) bardziej odpowiadałby „miękki” kontekst interpretacyjny oparty na założeniach lub tezach. Autor jedynie wspomina o tym, że badania prowadzono w okresie pandemii Covid-19, co w znaczący sposób mogło zmienić strukturę i charakter odpowiedzi, nie mówiąc o trudnościach związanych z ich zaplanowaniem i realizacją. Habilitant nie wspomina o próbach diagnozowania i raportowania życia społecznego Polaków w tym trudnym okresie, prowadzonych przez różne ośrodki, m.in. przez Instytut Socjologii UAM w Poznaniu czy CBOS. Dwuetapowe badanie ilościowe (wstępnie zakładające reprezentatywność) zrealizowano w 2020 i 2021 roku, najpierw przy pomocy ankiety internetowej (CAWI), wśród 181 organizatorów usług zarządzających programem Senior+, a następnie techniką wywiadu kwestionariuszowego (PAPI) wśród osób starszych (248 respondentów) - beneficjentów usług (Dziennych Domów „Senior+” i Klubów „Senior+). W efekcie, zaplanowanie pewnej formy triangulacji metod badawczych, uwzględniające kontekst ilościowy i jakościowy, wpłynęło na sposób ujęcia problemu badawczego (głównego pytania) oraz części pytań szczegółowych, co może budzić pewne wątpliwości. Na drugim etapie wprowadzono indywidualne wywiady pogłębione z personelem i zarządzającymi ośrodkami (IDI), z uwzględnieniem JST oraz 16 wywiadów grupowych z seniorami, które objęły 141 osób. Wśród respondentów zdecydowaną większość stanowiły kobiety (co odzwierciedla zjawisko feminizacji tego typu usług) oraz osoby między 66. a 75. rokiem życia.

W rozdziale szóstym zaprezentowano analizę wyników badań empirycznych, które pozwalają na ukazanie potencjału koprodukcji seniorów jako beneficjentów adresowanego do nich programu rządowego, ich osobistego zaangażowania w usługi oraz rezultatów tego zaangażowania, kreujących potencjał osobistej i społecznej produktywności. Dr Gawron interpretując materiał empiryczny zestawia ze sobą dane o charakterze ilościowym i jakościowym, pośrednio odwołując się przy tym do pytań szczegółowych. W korzystaniu seniorów z zaproponowanych programów przeważa motywacja osobista (dostępność usług, ograniczenie poczucia osamotnienia, wykorzystanie czasu wolnego - zrobienie czegoś dla siebie), a także łatwość zaangażowania oraz przekonanie o właściwym przygotowaniu warunków społeczno-organizacyjnych. Możliwość zaspokojenia indywidualnych potrzeb, w tym pożądanej aktywności życiowej skłania seniorów do działań koproduktywnych. Największą popularnością cieszą się usługi kulturalno-oświatowe oraz edukacyjne, zajęcia sportowo-rekreacyjne (w tym kinezjoterapia i terapia zajęciowa), usługi socjalne (w tym

transport) oraz posiłek. Zasoby indywidualne przekształcają się niejednokrotnie w różne formy współpracy i zaangażowania, także na rzecz środowiska lokalnego. Autor przywołuje typologię Catherine Needham i Sarah Carr, która w wypadku badanych seniorów przybiera na minimalnym poziomie postać *zgodności*, na średnim (w wypadku usług kulturalnych, edukacyjnych czy rekreacyjnych) - zwiększonego *uznania i zaangażowania* użytkowników, a na najwyższym – swoistej *transformacji* usług, czyli aktywnego udziału w całym procesie planowania, dostarczania i zarządzania (s.275-276). Jeden z ważnych wniosków płynących z badań dotyczy koprodukcji, która posiada zróżnicowany charakter. Realizacja poszczególnych usług zależy w dużej mierze od stopnia, zakresu, wielowymiarowości zaangażowania osób starszych, współpracy opiekunów i podopiecznych, co łączy się z właściwym dostosowaniem usług do możliwości i potrzeb ich odbiorców.

W końcowej części pracy habilitacyjnej, dr Gawron odwołuje się do integracyjnej typologii przejawów koprodukcji S. Osborne'a, Z. Radnor i K. Strokosch (2026), w której umieszcza działalność badanych seniorów, odnosząc ją głównie do trzech z czterech proponowanych obszarów: *koprodukcji technicznej, współprojektowania i współkonstruowania*. Weryfikacja też badawczych pozwoliła także na dostrzeżenie czwartego wymiaru koprodukcji – *współlinnowacji*. Mógł on pojawić się w warunkach pandemii, gdyż zaistniała wtedy konieczność wypracowania nowych procedur w obszarze usług społecznych. W podsumowaniu ostatniego rozdziału pojawia się pozytywna weryfikacja hipotez (założeń – M.S.) badawczych oraz konkluzja, że koprodukcja usług społecznych realizowanych w ramach krajowego programu „Senior+” przyczynia się do rozwoju kapitału ludzkiego osób starszych oraz jest źródłem produktywności w wymiarze społecznym. Ma ona przede wszystkim charakter „poziomy” i dotyczy głównie wzrostu intensywności w sferze relacji i więzi społecznych. Niemniej, można zaobserwować zróżnicowanie wkładu seniorów, stanowiącego ich indywidualne zasoby oraz dominację wartości osobistych nad społecznymi i obywatelskimi.

Ogląd spójnego, obszernego i konsekwentnie przeprowadzonego wywodu naukowego budzi także pewien niedosyt. Dla interpretacji wyników badań ma znaczenie brak reprezentatywności prób ilościowych (ich charakter celowo-losowy) oraz dominacja teoretycznego rozmachu pracy. Podrozdziały teoretyczne stanowią skorelowane ze sobą części, choć niekiedy nadmiernie rozbudowane. Zasadniczo, p. dr Gawron posiłkuje się danymi uzyskanymi w trakcie dwuetapowych badań ilościowych, wzbogacając ją interpretacją indywidualnych wywiadów pogłębionych z organizatorami usług oraz wywiadów fokusowych, przeprowadzonych z użytkownikami programu Senior+.

Zestawienie ze sobą wyników badań autorskich o charakterze triangulacyjnym, w rozdziale szóstym wydaje się dość powierzchowne i wybiórcze. Na uwagę zasługuje wyodrębnienie, a zarazem potwierdzenie wcześniej przyjętych założeń (trudno mówić tu jednoznacznie o hipotezach) dotyczących znaczenia niektórych wymiarów kapitału ludzkiego i społecznego osób starszych zaangażowanych w usługi publiczne, w ramach wieloletniego programu Senior+. Przydałoby się więcej ostrożności w uogólnieniach, dotyczących wyników prowadzonych badań (obejmują one bowiem szczególny okres pandemii). Wymiar stosowany (praktyczny) badań socjologicznych, jak go nazywał Stefan Nowak, przy całym bogactwie teoretycznym monografii, wydaje się być dominujący.

Widoczne jest także zachwianie proporcji w strukturze pracy: część teoretyczna ma charakter dominujący, gdyż obejmuje dwie trzecie rozprawy (203 strony), co podkreśla bogata bibliografia, obejmująca około 700 pozycji. Treść rozdziałów stanowiących metodologiczno-empiryczny fragment pracy (ogółem 110 stron), można raczej odnieść do funkcji egzemplifikacyjnej, jaka pojawia się w kontekście nowatorskich, wieloaspektowych i pogłębionych rozważań teoretycznych.

Dr Gawron wprowadza „spiralną” prezentację treści przedmiotowych w rozdziałach teoretycznych. Oznacza to, że w kolejnych częściach pracy pojawiają się nowe zagadnienia, ale są one wkomponowane w poprzednie, co łączy się m.in. z kilkukrotnym przytaczaniem zaistniałych wcześniej definicji oraz towarzyszących im interpretacji. Ten rodzaj zabiegu powiększa objętość książki, ale z merytorycznego punktu widzenia wydaje się zbędny, chyba, że zamierzeniem autora było zwrócenie uwagi na dydaktyczną przydatność publikacji, co ze względu na złożoność słownictwa i hermetyczność naukowego przekazu może nastroczać pewne trudności.

4. Wnioski

Dorobek Pana dr. Grzegorza Gawrona jest objętościowo ponadprzeciętny, ma charakter zróżnicowany i wieloaspektowy, choć jego zainteresowania dojrzewały zwłaszcza na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat. Z jednej strony, znaczący okazał się nurt teoretyczny, z drugiej zaś - wymiar empiryczny, a zwłaszcza praktyczny, który zaowocował uczestnictwem w wielu zespołach badawczych oraz programach krajowych i międzynarodowych.

W pierwszym rzędzie, głównie w kontekście teoretycznym – zaprezentowano w sposób rzetelny, pogłębiony o kwerendę publikacji zagranicznych ideę koproduktywności osób starszych oraz jej praktyczne konsekwencje, co jak słusznie zauważa sam autor, może przyczynić się do wzrostu zainteresowania tą problematyką innych badaczy. Na poziomie

empirycznym oznacza to rozwinięcie modelu badań triangulacyjnych i ewaluacyjnych, co zostało zainicjowane w przedstawionej rozprawie i towarzyszących jej publikacjach. Część metodologiczno-empiryczna zajmuje jedną trzecią rozprawy, co wpływa na zaburzenie struktury pracy, zważywszy na jej podtytuł. Założenia i sposób przeprowadzenia badań autorskich nawiązują do nurtu skoncentrowanego na ocenie celów i cech programu „Senior+”, z punktu widzenia jego użyteczności w kontekście jednostkowej i społecznej produktywności osób starszych, ale zaprezentowane rezultaty mają w znacznej mierze charakter egzemplifikacyjny.

Prezentowana rozprawa zyskałaby większą przejrzystość, gdyby definiowanie kapitału jednostkowego i społecznego, przy uwzględnieniu ekonomicznej teorii zachowań Gary’ego S. Beckera czy teorii wymiany Georga Homansa i Petera Blaua ulokowano w rozdziale pierwszym lub na początku rozdziału drugiego. Zdaniem recenzentki, kwestie te powinny zostać odniesione także do modelu społeczeństwa obywatelskiego i jego alokacji w kontekście potrzeb i aktywności polskich seniorów.

Choć zrozumiałe jest zawężenie pola teoretyczno-badawczego do działań koprodukcyjnych osób starszych, to jednak przydałoby się odniesienie do aktywności podejmowanych w obszarze organizacji non-profit (m.in. w kontekście realizowanych przez CBOS badań charakterze ogólnopolskim), a także innych, niekoniecznie form stowarzyszania się (NGO-sy), będących emanacją społeczeństwa obywatelskiego i działających na rzecz samych jednostek, środowiska lokalnego i instytucjonalnego (np. w ramach wolontariatu, filantropii, organizacji pozarządowych, odwołujących się m.in. do treści o charakterze religijnym, kulturalnym, historycznym czy politycznym). Brakuje m.in. zauważenia tego, że organizacje katolickie tworzą największą po publicznych podmiotach sieć pomocową w Polsce i pełnią istotną rolę w realizacji usług społecznych w kraju, o czym mówi raport Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego (2019). Jarosław Dobkowski (2017) twierdzi, że usytuowanie Kościoła katolickiego w systemie administracji publicznej, a nie poza systemem (jako samodzielnego podmiotu) stanowi przyczynek do dyskusji, jak wydaje się także w kontekście powyższej problematyki. Z kolei Jacek Tittenbrun zauważa, że systemy oparte na naturalnej współpracy sprawdzają się lepiej niż te, oparte na własności prywatnej i państwowej. Nie neguję faktu, że w rozprawie habilitacyjnej Autor także zwraca uwagę na te aspekty społecznej produktywności seniorów, które przekładają się na „zmysł sprawiedliwości”. Dla części z nich znaczy on więcej niż chęć zysku. Niemniej, jak pokazują badania, prowadzone przez Stellę Grotowską (2011), we wspólnotach, ruchach i stowarzyszeniach katolickich wyłaniają się poziome sieci komunikacyjnych, które pozwalają seniorom uniknąć wykluczenia społecznego, mogą

przyczyniać się do integracji lokalnego środowiska, ale mają zarazem charakter odpolityczniający. Podobnie interpretowały te kwestie socjolożki - Barbara Lewenstein i przywoływana wcześniej Maria Theiss (2008). Ich zdaniem kapitał społeczny, reprezentowany przez seniorów pod koniec I dekady XXI wieku, nie wychodził poza poziom sieci partnerów lokalnych i nie oddziaływał na całe środowisko lokalne.

Dorobek dra Grzegorza Gawrona jest egzemplifikacją współpracy nauk gerontologicznych z subdyscyplinami socjologicznymi - socjologią ekonomiczną, socjologią designu, z zarządzaniem publicznym i koncepcją społecznej odpowiedzialności biznesu. Habilitant eksplikuje trzy główne funkcje socjologii: poznawczą, metodologiczną i stosowaną, a prowadzony rodzaj badań, ujęty w rozprawie habilitacyjnej, posiada cechy eksplanacyjno-ewaluacyjne. Obszerny materiał empiryczny, pozyskany w kontekście rządowego programu Senior+, został jednak opracowany wybiórczo, choć dołożono starań w kontekście współbrzmienia założeń badawczych i warsztatu badawczego. Słabszą stroną opracowania jest także hermetyczność języka, swoisty „układ zamknięty”, w którym porusza się Autor, z jednej strony - oddający specyfikę złożonej i trudnej w sensie poznawczym problematyki, ale z drugiej - umniejszający wagę podejścia „rozumiejącego”, pozwalającego na dostrzeganie jednostek w ich uwarunkowaniach biograficznych i społeczno-kulturowych.

Wskazana monografia wypełnia lukę w zakresie kompleksowych opracowań naukowych w Polsce, w obszarze problematyki odwołującej do problematyki miejsca seniorów (ich kapitału ludzkiego i społecznego) w kontekście koprodukcji usług społecznych. Jednak autor, rzadko odwołuje się literatury przedmiotu związanej z rodzimymi studiami, poprzez usytuowanie interesującej go problematyki w szerszym kontekście gerontologicznym (por. A. Kotlarska - Michalska, A. Grudziński, M.D. Adamczyk, A. Zych). Nierzadko odwołuje się do diagnozy sytuacji osób starszych w kontekście badań ogólnopolskich (np. CBOS, 2012, 2019, 2020 czy GUS, 2020), dotyczących opinii dorosłych Polaków na temat sposobu życia polskich seniorów oraz ich społecznego zaangażowania, jak na przykład: „Osoby starsze w Polsce dużo rzadziej niż przeciętnie w UE-28 angażowały się w formalny wolontariat w organizacjach i instytucjach, rzadziej także angażowały się w aktywność obywatelską. Z drugiej strony seniorzy w Polsce częściej pomagali indywidualnie innym osobom (spoza gospodarstwa domowego), rzadziej natomiast świadczyli opiekę domową (osobom, z którymi mieszkali wspólnie lub osobom spoza gospodarstwa domowego)” (Jakość życia osób starszych w Polsce, GUS, Warszawa 2020, s.162). Spora część dorobku G. Gawrona powstała w wyniku współpracy z innymi naukowcami, co wpływa na wysoką punktację naukometryczną.

Z punktu widzenia całości rozprawy, jej nowatorskich założeń i praktycznych konstatacji, powyższe niedomagania czy wątpliwości nie deprecjonują jej znaczącej roli, jaką pełni w naukach socjologicznych czy w obszarze międzydyscyplinarnym (nauki o polityce i zarządzaniu, socjologia, ekonomia). Pozostały przedstawiony do wglądu dorobek jest zróżnicowany, niemniej, także posiada istotną wartość naukową i świadczy o dojrzewanu habilitanta (współpracującego z innymi naukowcami) jako badacza ważnych, progresywnych zjawisk społecznych, dotyczących starzenia się oraz związanych z tym procesem aspektów pozytywnych i negatywnych. Eric Erikson (2004) identyfikował je jako pójście w kierunku tożsamościowej integralności vs zagrożenia rozpaczą.

Mocną stroną rozprawy habilitacyjnej jest zebranie oraz udostępnienie polskiemu czytelnikowi obszernej literatury zagranicznej poświęconej problematyce koprodukcji oraz ukazanie jej właściwości i konsekwencji w obszarze funkcjonowania osób starszych, w powiązaniu z ważnym, publicznym programem ogólnopolskim, adresowanym do tej zbiorowości.

W końcowej części autoreferatu, habilitant pokazuje atuty swojego życiowego dorobku. Jego wielkość i jakość w znaczący sposób przewyższa standardowe wymogi leżące u podstaw postępowania habilitacyjnego, jednak czasami dochodzi do głosu swoista „presja autoprezentacyjna”, który stała się popularna, zwłaszcza wśród młodszych adeptów nauki. Niektóre obszary obszernego dorobku habilitanta trudno jest mi ocenić, gdyż nie są one związane z moimi podstawowymi zainteresowaniami naukowymi i ich wymiarem praktycznym (w powyższym kontekście, najbliższa jest mi problematyka socjologii starości i relacji pokoleniowych).

5. Konkluzja

Pan dr Grzegorz Gawron zaprezentował rozległy i dojrzały dorobek naukowy, zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i badawczym. Podejmowana przez niego aktywność posiada szerokie zaplecze praktyczne i koncentruje się przede wszystkim na dwóch uzupełniających się płaszczyznach. Z jednej strony dotyczy to idei „przyjaznego miasta” i funkcjonowania społeczności lokalnych w kontekście *designu*, z drugiej zaś - koprodukcji seniorów w Polsce oraz w innych krajach), rozumianej jako świadomy i celowy udział obywateli w organizacji i świadczeniu usług publicznych. Warto także podkreślić jego zaangażowanie w liczne projekty krajowe i międzynarodowe, w autorstwo ekspertyz, w prace organizacyjne na rzecz uczelni, a

także w wyróżniającą działalność o charakterze dydaktycznym. Dorobek Pana dr. Grzegorza Gawrona można zatem śmiało umieścić w obrębie „globalnej socjologii ukierunkowanej na lokalność”.

Uważam, że zaprezentowany dorobek w pełni uzasadnia dopuszczenie Pana dr. Grzegorza Gawrona do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego,

Maria Sroczyńska